

Tajemnicza tabliczka BAM 159 – świadectwo leczenia koni w Asyrii okresu nowoasyryjskiego

Maciej Janeczek, Aleksandra Skalec, Aleksander Chrószcz, Ewa Bilewicz, Anna Tyrakowska*

z Katedry Biostruktury i Fizjologii Zwierząt Wydziału Medycyny Weterynaryjnej we Wrocławiu

The mysterious cuneiform tablet BAM 159 – an evidence for horses treatment in Assyrian Empire in Neo-Assyrian period

Janeczek M.¹, Skalec A.¹, Chrószcz A.¹, Bilewicz E.¹, Tyrakowska A.*², Division of Animal Anatomy, Department of Biostructure and Animal Physiology, Faculty of Veterinary Medicine, Wrocław University of Environmental and Life Sciences¹, Student of V year Faculty of Veterinary Medicine, Wrocław University of Environmental and Life Sciences*

We aimed at the presentation of some particular details on how, in the Ancient World, horses were treated. Cryptic table, known as BAM 159, is the exceptional and unique source of knowledge about hippiatry, coming from Ancient Near East, whereas the numerous of clay table medical texts had been discovered, elaborated and cited. Horse and its military value was well known by Assyrians, appreciated and put to use in the Empire raise and expansion. The mentioned text has been discovered and rewritten by Franz Köcher and is devoted mainly to human medicine. Only two paragraphs introduced the information valuable for horse medicine. The construction of manuscript is typical for medical writings. Well known fact of practicing veterinary medicine in Sumerian and Assyrian reality, allowed for statement, that the text was written by the professional and for the professionals use. It contains the description of substances, needed for preparing the cure, its necessary processing, application and acceptable dose(s). All this resembles modern pharmacy. It seems to be impossible not to predict that mentioned paragraph could be the only one in Near East medical literature. We can speculate, that the next evidences of professional animal care and treatment are only obstructed by time, ability of translators and interpreters.

Keywords: cuneiform tablet BAM 159; veterinary in Assyrian Empire, horse treatment in Assyria.

Pomimo wielkiej ilości dokumentów pisanych, które zostały odnalezione na terenie Starożytnego Bliskiego Wschodu, kolebki cywilizacji, mamy nikłą, a w zasadzie żadną wiedzę dotyczącą leczenia zwierząt. Liczba glinianych tabliczek dotyczących medycyny weterynaryjnej, dotychczas odczytanych, jest niezwykle mała. Najbardziej znane teksty dotyczące w jakimś stopniu zwierząt, w tym ich statusu prawnego, chorób, zasad wynajmu, uszkodzeń ciała, a także leczenia weterynaryjnego, to kodeksy prawne, m.in. najbardziej znany Kodeks Hammurabiego (1, 2). Dzięki odczytaniu tabliczek odnalezionych w bibliotece króla Assurbanipala znamy również wiele patologii porodowych zwierząt, opisywanych jednak w kontekście wieszczenia, a nie medycznym, co oczywiście nie czyni ich mniej cennymi dla historii i współczesnej medycyny weterynaryjnej (3, 4). Zupełnie inna jest sytuacja, jeśli chodzi o medycynę człowieka, dla której znane są zieleńniki roślin leczniczych z opisem i zastosowaniem, a także instrukcją przygotowania do podania, opisy bardzo wielu chorób wraz z leczeniem, oraz obrzędy magiczne mające pomóc choremu (4, 5). Nie można jednak wykluczyć, że teksty weterynaryjne istnieją,

tylko nie zostały dotychczas odczytane lub nie zostały jeszcze odnalezione. Znamy wiele zapisów prawa dotyczących zwierząt, a nawet imię pierwszego naszego „kolegi po fachu”, który był świadkiem w procesie sądowym dotyczącym kradzieży bydła (3, 4). Szczególnie zadziwiający jest brak źródeł z imperium asyryjskiego, które użytkowało zwierzęta na szeroką skalę, zarówno dla potrzeb gospodarki, jak i armii. O tym jednak, że weterynaria była niezwykle ważna dla Asyryjczyków, świadczą bardzo liczne przesłanki. Pomijając aspekt samej hodowli zwierząt gospodarskich, takich jak owce, kozy, osły czy bydło, armia nowoasyryjska zreorganizowana przez wielkiego króla Tiglatpilelara III opierała się w znacznej mierze na rydwanach, do których zaprzęgano konie i, co było niezwykle innowacyjne, samodzielnych jednostkach konnicy utworzonych po raz pierwszy na świecie. To konie stanowiły o sile armii imperium, niemającej sobie równych. Używane były także, w przeciwieństwie do innych ówczesnych armii, w kolumnie transportowej. Zapewniało to armii asyryjskiej niesamowitą, w porównaniu z innymi armiami, mobilność. Konie służyły przede wszystkim w oddziałach pierwszoliniowych, takich jak formacje rydwanów i konnicy, co z kolei dawało dowódcy możliwość użycia potężnej broni zaczepnej. Dlatego Asyryjczycy niezwykle wagę przywiązywali do pozyskiwania i utrzymywania odpowiedniej liczby koni bojowych. Zdawali sobie sprawę, że wybuch choroby zakaźnej lub zaraźliwej oznaczał poważne problemy, mające bezpośrednie przełożenie na bezpieczeństwo kraju, który przecież nieustannie toczył wojny obronne i zaczepne. O znaczeniu tych zwierząt i świadomości groźby wybuchu zarazy może świadczyć odnaleziony zapis rytuału mającego chronić konie w królewskich stajniach w Kalchu (jedna ze stolic Asyrii) przed chorobą. Co ciekawe, w rytuale uczestniczył sam król Asyrii. Rzadko i jedynie w sprawach najwyższej wagi osoba władcy zaangażowana była w takie uroczystości (5). Wybuch zarazy, a tekst wymienia ich kilka (nie zostały jak dotychczas zidentyfikowane), mogły zakończyć się paraliżem armii, a przecież Asyria opierała swoją mocarstwową pozycję właśnie na niezwyciężonej sile bojowej, służącej nie tylko nowym podbojom, ale i sianiu terroru na ziemiach już podbitych (6, 7). Można uznać ten obrzęd za swoistą profilaktykę. Wiemy, że oficerowie odpowiedzialni za pogłowię koni składali bezpośrednio raporty królom. Wiemy również, że król Asarhaddon po podboju egipskiego Memfis zażądał sprowadzenia do Asyrii egipskich weterynarzy (6). Odcięcie przez Medów imperium asyryjskiego od źródeł koni z terenów dzisiejszego Iranu doprowadziło do osłabienia zdolności militarnych i ostatecznie przyczyniło się do upadku i unicestwienia państwa. Niezwykłym, bezcennym wręcz dla nas zabytkiem jest tekst dotyczący leczenia koni pochodzący z okresu nowoasyryjskiego (5,

* Studentka V roku Wydziału Medycyny Weterynaryjnej Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

8). Tekst ten w światowym piśmiennictwie weterynaryjnym jest słabo znany, a w polskim chyba wcale. Odczytany został na tabliczce przepisanej przez Franza Köchera oznaczonej jako BAM 159 (5, 8). Tabliczka porusza wiele kwestii, ale zasadniczo dotyczy medycyny człowieka. Tymczasem po akapitach poświęconych zwalczaniu glist u ludzi pojawia się niespodziewanie fragment poświęcony hipiatryi. Następne wersy traktują o leczeniu wiatrów u człowieka za pomocą lewatyw. Tekst weterynaryjny dotyczący koni, podobnie jak pozostałe, traktujące o człowieku, zapisany jest w języku akadyjskim z wykorzystaniem terminów medycznych w języku sumeryjskim. Język sumeryjski w tamtym czasie był już martwy, lecz odgrywał rolę podobną jak dzisiejsza łacina w medycynie człowieka i medycynie weterynaryjnej (5). Jest to typowe dla literatury naukowej, która używa terminologii sięgającej swoich tradycji, i wydaje się spowodowane powszechnym używaniem nomenklatury wprowadzonej jeszcze przez Sumerów, podobnie jak my dzisiaj używamy łaciny i w pewnym stopniu jeszcze greki. Jest to też przesłanka sugerująca, że leczenie zwierząt w Sumerze stało na wysokim poziomie, skoro wprowadzono fachowe terminy funkcjonujące kilkadziesiąt lat po tym, jak sam język Sumerów wyszedł z powszechnego użycia. Zaskakujące jest już to, że tekst wpleciono w zasadniczy dokument poświęcony leczeniu chorób człowieka. Nie może przy tym być mowy o pomyłce, niewątpliwie autor celowo zamieścił te akapity. Zbyt mało wiemy o medycynie i weterynarii Międzyrzecza, aby móc zinterpretować ten fakt, chociaż zasadne może być przypuszczenie, że lekarze medycyny leczyli również zwierzęta. Z drugiej strony, istniał także zapisany w prawie zawód lekarza zwierząt. Możemy jednak odnieść ów tekst do innych źródeł, takich jak tekst weterynaryjny z Ugarit, zachowane fragmenty dzieła Magona z Kartaginy oraz dzieła hipiatrów rzymskich. Bez wątplenia wymaga on takiej szczegółowej analizy.

Oto ten tekst:

(v33-36) „srebrne kwiecie”, złote kwiecie, arzalla, ū SAR-A.SA, illat eqli, kasû, turânu, i korzeń turânu są ośmioma roślinami na kiş libii u koni. Jeśli wlejesz mu to przez prawe nozdrze (roz mieszane) z czystym zaczerpniętym (z nad osadu) winem, koń powinien wyzdrowieć.

(v37-47) Weźmiesz 1/3 qa (10,2 l) każdej z wymienionych 23 roślin: erêna – cedru, šurmênu – cyprysu, daprânu – jałowca, asu – mirtu, šimešallu – aromatic, balluku – aromatic trawy cytrynowej, nikiptu, su'âdu, atâ'îšu, kukru, burâšu – jałowca, kikkirânu – jagód jałowca, šumlaš, hašû – tymianku, sîhu – piołunu, argannu, barirâtu, uhhûlu qarnânu, nu hurtu, soli, sahlû – rzeżuchy i kasû. Zwiłż to piwem. Pozwól odstać temu przez noc pod kozią gwiazdą (Kapella – najjaśniejsza gwiazda konstelacji Woźnicy). Raniem zagnieć je i przecedź. Zetrzyj kielki irrû... Za gnieć wszystko z 0,8 l miodu i 8,8 l oliwy. Przelej to do skórzanego torby do lewatyw i wlej do jego odbytu. To jest mikstura dla konia; użyj 3,2 l przygotowanego piwa pierwszej jakości na konia.

Nie wszystkie zastosowane składniki zostały dotychczas zidentyfikowane. Te, które udało się rozpoznać, są obecne także w innych tekstach medycznych pochodzących ze Starożytnego Bliskiego Wschodu dotyczących tak człowieka, jak i zwierząt. Należałoby poddać szczegółową

analizę zastosowane środki w świetle dzisiejszej farmakologii weterynaryjnej. Przy analizie tekstu musimy jednak przede wszystkim wziąć pod uwagę jego podobieństwo do najstarszego znanego tekstu dotyczącego leczenia koni, a mianowicie tekstu weterynaryjnego z Ugarit (9). Asyria w owym czasie, a nawet dużo wcześniej, władała wybrzeżem fenickim. Po pierwsze oba teksty dotyczą tego samego gatunku zwierząt. Po drugie oba mają podobny schemat, aczkolwiek tekst asyryjski, w przeciwieństwie do ugaryckiego, nie zawiera objawów chorobowych i nie podaje rozpoznania choroby. Może to wynikać z faktu, że dotyczy on znanej czytelnikowi choroby. Należy jednak zwrócić uwagę, że w tym samym tekście objawy dotyczące ludzi są podane, ponieważ jest kompletny, co więcej, wydaje się, że dotyczy chorób powszechnie znanych, dotyczących przewodu pokarmowego. W tekście opisano sposób przygotowania leku, zawierający miarę, namoczenie w piwie i modyfikację prefabrykatu poprzez odstanie, zagotowanie i odciedzenie. Jest to więc cały szereg zabiegów farmaceutycznych modyfikujących substrat, od substancji gotowej do zastosowania. Dowodzi to bezpośrednio umiejętności modyfikacji leku do pożądanej przez lekarza postaci, a także istnienia farmakologii weterynaryjnej. Leki podawane są w dwojaki sposób. W wersji v33-36 opisano metodę *per nares*, co oznacza, że z całą pewnością miano świadomość połączenia jamy nosowej z przewodem pokarmowym, skoro właśnie taką drogą przypadłość leczono. Zatem anatomia zwierząt była w jakimś stopniu znana, co jednak nie zaskakuje, ponieważ sekcje zwłok, chociażby w celu wieszczenia, były bardzo często wykonywane. Ta droga podania leku pojawia się później w tekstach Magona z Kartaginy, starożytnym Rzymie, Bizancjum, a także dzisiaj (10). Występuje również w tekście weterynaryjnym z Ugarit (10). W wersji v37-47 nakazano doodbytnicze podanie leku, a przy tym dowiadujemy się o wykorzystywaniu skórzanego torba do lewatywy spełniającego funkcję dzisiejszej gruszki.

Tekst z tabliczki BAM 159 jest, jak do tej pory, jedynym, bezcennym wręcz, źródłem opisującym leczenie chorób zwierząt odnalezionym w Asyrii. Z jednej strony stanowi bezpośrednie świadectwo leczenia zwierząt, a z drugiej daje nadzieję, wobec ogromu nieprzetłumaczonych do tej pory tekstów, na odnalezienie większej liczby świadectw.

Piśmiennictwo

1. Roth M.: *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*. Scholars Press, Atlanta, Georgia 1995.
2. Janeczek M., Bilewicz E., Chrószcz A.: Animals in law codes of countries of the ancient Near East: Sumer and Babylonia. *Med. Weter.* 2018, **74**, 143-147.
3. Janeczek M., Chrószcz A., Ożóg T.: Medycyna i weterynaria Starożytnego Bliskiego Wschodu. *Życie Wet.* 2008, **83**, 508-511.
4. Janeczek M., Chrószcz A., Ożóg T., Pospieszny N.: *Historia weterynarii i deontologia*. PWRiL, Warszawa 2012.
5. Scurlock J.: *Sourcebook for Ancient Mesopotamian Medicine*. SBL Press, Atlanta, Georgia 2014.
6. Gazda D.: *Podbój Egiptu przez Kusz i Asyrię VIII-VII w. p.n.e.* Demart S.A., Warszawa 2012.
7. Roux G.: *Mezopotamia*. Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.
8. Maul S.M.: Ein altorientalischer Pferdesegen-Seuchenprophylaxe in der assyrischen Armee. *Zeitsch. Assyriol.* 2013, **103**, 16-37.
9. Cohen Ch.: The Ugarit Hippiatric Text and BAM 159. *JANES* 1983, **15**, 1-12.
10. Janeczek M., Chrószcz A., Ożóg T.: Via punica et via hellenica incognita? Transfer wiedzy w świecie antycznym. *Med. Weter.* 2009, **65**, 427-430.

Dr hab. Maciej Janeczek, prof. nadzw. UP Wrocław,
e-mail: janeczekm@poczta.onet.pl